

Enskild motion

Motion till riksdagen 2015/16:1055

av Maria Abrahamsson (M)

Omprövning av nämndemannasystemet

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en omprövning av nämndemannasystemet och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Nämndemannainstitutets förespråkare brukar hävda att de politiskt nominerade nämndemännen står för folkligt förnuft, medborgerliga värderingar, mångfald och demokratisk legitimitet samt bidrar till att tillgodose medborgarnas intresse av insyn i den dömande verksamheten.

Dessa sanningar – om de någonsin har kunnat kallas så – håller inte längre. Alliansregeringen tog klokt till sig av den allt hårdare kritiken som på senare år har framförts i samhällsdebatten mot nämndemannasystemet. Genom ett av 2013/14 års riksdags sista beslut skärptes kraven på nämndemännen. Från den 1 september 2014 kan domstolarna begära utdrag ur polisens brottsregister, och en nämndeman får inte ha försatts i konkurs. Det har också blivit lättare för domstolarna att avsätta nämndemän som har begått brott eller som på annat sätt visar sig vara olämpliga. Nämndemännen ska dessutom genomgå en obligatorisk introduktionsutbildning.

En återkommande kritik mot nämndemannasystemet gäller den partipolitiska kopplingen. I ett försök att möta kritiken har reglerna ändrats så att val av nämndemän numera inte ska hållas i anslutning till val av kommun- och landstingsfullmäktige. Nyordningen syftar till att göra det mer tydligt att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag.

Allt detta är välkomna steg i rätt i riktning. Men för att upprätthålla allmänhetens förtroende för våra domstolar krävs mer. Från legitimitetssynpunkt räcker det till

exempel inte att domstolarna lättare kan avsätta olämpliga nämndemän. Faktum är att varje gång nämndemän tvingas lämna sina uppdrag på grund av att de har gjort bort sig – det händer ganska ofta – rubbas förtroendet inte bara för nämndemannasystemet utan för domstolarnas verksamhet i sin helhet. Ett beklagligt exempel på det senare är en nyligen inträffad incident med en nämndeman i Helsingborgs tingsrätt. Apropå flyktingströmmen till Sverige skrev nämndemannen på sociala medier att hon tyckte att någon borde ställa sig på Öresundsbron utrustad med en kulspruta. Ett oacceptabelt uttalande, allra helst av en domare. Nämndemannen i fråga tog sedan tillbaka uttalandet, men skadan var redan skedd.

Inte heller räcker det att flytta fram tidpunkten för de politiska församlingarnas val av nämndemän för att slippa kritiken mot att uppdraget är politiskt. Den åtgärden kan lika väl ses som ett försök att maskera att det fortfarande är partipolitiker som nomineras till nämndemän. Även om rekryteringen av nämndemän i framtiden delvis kommer ske ur en så kallad fri kvot ska de politiska församlingarna nominera egna sympatisörer till nämndemän, med åtföljande förtroendeskador för rättsväsendet och rättsosäkerhet i domstolsprocessen.

Statskontoret har redovisat en analys (2015:3) av Nämndemannautredningens förslag (SOU 2013:49) om att införa en så kallad fri kvot, dvs att minst 50 procent av nämndemannauppdragen ska kunna sökas av svenska medborgare utan politisk koppling, samtidigt som partierna fortfarande ska kunna nominera egna trotjänare och sympatisörer till att vara domare.

Statskontoret konstaterar att den fria kvoten inte skulle påverka representationen av nämndemän med utländsk bakgrund men däremot leda till en viss underrepresentation av kvinnliga nämndemän. Med hänvisning till en medborgarundersökning slås vidare fast att intresset för att ta nämndemannauppdrag fortsatt kommer vara störst i gruppen äldre. Någon påtaglig föryngring av nämndemannakåren skulle det alltså inte bli. Sammantaget bedömer Statskontoret att införandet av en fri kvot troligen inte skulle leda till en mer allsidigt sammansatt nämndemannakår.

Våren 2013 föreslog Straffprocessutredningen (SOU 2013:17) och Nämndemannautredningen (2013:49) att nämndemännen skulle avskaffas i hovrätterna och kammarrätterna. Dessvärre valde regeringen att inte genomföra utredningsförslagen i dessa delar. Efter nära 40 års erfarenhet och i enlighet med de båda utredningarnas förslag är dock tiden mogen för en återgång till vad som gällde före 1975, när den dåvarande justitieministern lanserade påfundet med politiskt nominerade domare också i överrätterna. Även hovrätterna skulle inrätta sig i ledet och bli mer mottagliga för ”signaler” från progressivt politiskt håll.

Den formella motiveringen för att nämndemän ska delta även i överrätternas avgöranden är att de, precis som i underrätterna, bidrar till ökad insyn och garanterar att domstolarnas verksamhet ligger i linje med allmänna värderingar i samhället.

Att nämndemän förbättrar medborgarnas insyn i rättsprocessen låter tryggt och bra. Men närmare betraktat är det högst oklart på vilket sätt insynen skulle bli bättre. Nämndemän är i likhet med yrkesdomare förbjudna att yppa vad som sägs under domstolens överläggningar. Det högtidliga talet om medborgerliga värderingar och mångfald klingar falskt eftersom det av naturliga skäl aldrig går att få en representativ sammansättning inom grupper av två eller tre nämndemän.

Ett resultat av valet 2014 är en kraftig ökning av nämndemän från Sverigedemokraterna. Feministiskt initiativ klarade visserligen inte riksdagsspärren men röstades in i 13 kommuner och fick därmed mandat att i likhet med riksdagspartierna nominera nämndemän till våra domstolar.

I ett system som innebär att sverigedemokrater och extremfeminister har rätt att till betydande antal nominera egna företrädare som lekmannadomare – också till förvaltningsdomstolar som handlägger bland annat migrationsärenden och verkställighet i vårdnadsfall – riskerar människors förtroende att rubbas inte bara för asylprocessen och vårdnadstvister mellan kvinnor och män, utan för det svenska rättssystemet och rättskipningen i stort. Men av demokratiska skäl är det inte möjligt att på förhand sortera bort vissa partiers företrädare. Även extrempartier till höger och vänster måste inom ramen för nuvarande system ges möjlighet att nominera nämndemän.

Trots nämndemannasystemets väl kända nackdelar från förtroende- och rättssäkerhetssynpunkt har utvecklingen paradoxalt nog gått i riktning mot starkare nämndemannainflytande. Nämndemännen har fått individuell rösträtt och säte i hovrätterna och kammarrätterna.

Riksdagens uppstramning av nämndemannasystemet markerar dock början på en omprövning i riktning mot en minskad medverkan av nämndemän i rättskipningen. Ett naturligt andra steg i den utvecklingen är att återgå till ordningen med kollektiv rösträtt som gällde fram till 1982 i tingsrätterna och länsrätterna. Det bör också övervägas att – efter finländsk förebild – låta domstolen själv avgöra vilka mål som lämpar sig för medverkan av nämndemän. En tredje möjlighet är att avskaffa nämndemännen helt i överrätterna. Slutligen bör en omprövning ske av den övergripande frågan om nämndemannasystemet alls ska finnas kvar.

Maria Abrahamsson (M)